“ADOLAT”
MILLIY HUQUQIY AXBOROT MARKAZI
Guvohnoma № 636478
Litsenziya C-5669732

“HUQUQ va BURCH+” —
«ПРАВО и ДОЛГ+» —
"RIGHT and DUTY+"
Journal home page:
https://adolatmarkazi.uz/magazine/electron?id=310

2025-yil
2-son
iyul
ISSN 3093-8546

BMTning xotin-qizlar huquqlarini himoya qilish tuzilmalarining tadrijiy rivojlanishi

Nafisaxon Osmonova,
Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Milliy markazi
tayanch doktoranti
e-mail: nafisao1991@gmail.com

Аннотация. Мақолада БМТнинг аёллар ҳуқуқларини халқаро ҳуқуқий ҳимоя қилишдаги ўрни ёритилиб, CCW ва СЕДАW қўмиталарининг институционал вазифалари ва таъсир механизмлари таҳлил қилинган. Гендерга оид халқаро нормаларнинг шаклланиши ва ривожланиш жараёни кўрсатиб берилган. Хулоса сифатида БМТ органларининг аёллар ҳуқуқларини илгари суришдаги аҳамияти асослаб берилган.

Калит сўзлар. БМТ, аёллар ҳуқуқлари, халқаро ҳуқуқ, СЕДАW, CCW, гендер тенглиги, институционал механизмлар, тавсиялар, халқаро нормалар

Аннотация. В статье рассматривается роль Организации Объединённых Наций в международно-правовой защите прав женщин. Проанализированы институциональные функции и механизмы влияния Комиссии по положению женщин (CSW) и Комитета CEDAW. Раскрыт процесс формирования и развития международных гендерных норм. В заключение обосновано значение органов ООН в продвижении прав женщин.

Ключевые слова. ООН, права женщин, международное право, CEDAW, CSW, гендерное равенство, институциональные механизмы, рекомендации, международные нормы

Annotation. The article examines the role of the United Nations in the international legal protection of women's rights. It analyzes the institutional functions and impact mechanisms of the Commission on the Status of Women (CSW) and the CEDAW Committee. The process of formation and development of international gender norms is presented. The conclusion substantiates the importance of UN bodies in advancing women's rights.

Keywords. UN, women's rights, international law, CEDAW, CSW, gender equality, institutional mechanisms, recommendations, international norms

Guvohnoma № 636478 Litsenziya C-5669732 ISSN 3093-8546

Jahon miqyosida gender tengligini ta’minlash, ayollarning huquq va imkoniyatlarini kengaytirish masalalari zamonaviy xalqaro huquq va siyosiy hamkorlikning ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylangan. O‘zbekiston Respublikasi ham bu borada xalqaro majburiyatlarini izchil bajarar ekan, ichki siyosiy islohotlar jarayonida ayollarning huquq va manfaatlarini himoya qilishga alohida ahamiyat qaratmoqda.

1945-yilda BMTning tashkil etilishi ayollar huquqini xalqaro-huquqiy himoya qilish tarixida yangi bosqichni boshlab berdi. San-Fransiskoda imzolangan BMT Nizomi erkaklar va ayollarning teng huquqliligi tamoyilini to‘g‘ridan to‘g‘ri e’tirof etgan birinchi xalqaro hujjat hisoblanadi [1]. Ushbu nizom qabul qilingan davridanoq xotin-qizlar huquqlari insonning universal huquqlarining ajralmas qismi, ularni himoya qilish esa xalqaro darajada tashkiliy huquqiy yechimlarni talab qiladigan global vazifa sifatida ko‘rila boshlandi va institutsional asoslarni ishlab chiqdi. BMT va uning organlari ayollar huquqlarini himoya qilish bo‘yicha eng asosiy universal xalqaro tashkilotlar hisoblanadi. Shu nuqtayi nazardan, genderga oid standartlarni amalga oshirish va monitoring qilish uchun BMTning ixtisoslashgan organlari bosqichma-bosqich shakllantirilib, xotin-qizlar huquqini himoya qilishda evolyutsion institutsional jarayon yuzaga keldi.

1946-yilda BMTning Iqtisodiy va Ijtimoiy Kengashi (ECOSOC) huzurida Ayollar maqomi bo‘yicha komissiyaning (CSW) tashkil etilishi 2-jahon urushidan keyingi global inson huquqlari sohasidagi tarixiy ahamiyatga ega rivojlanish bo‘ldi [2].

Xotin-qizlar masalalari bilan shug‘ullanuvchi BMT tizimidagi birinchi doimiy hukumatlararo organ sifatida, CSW gender tengsizligi nafaqat ichki ijtimoiy muammo, balki xalqaro huquqiy va siyosiy masala ekanini tizimli tan olishni anglatdi. Hilari Charlzuort va Kristian Chinkinning fikricha, “Xalqaro tizim asosan ayollarni chetga surib qo‘ygan, ammo CSW kabi institutlar xalqaro huquq orqali erkaklar hukmronligidagi tuzilmalarga qarshi turish uchun maydon yaratdi” [3], ya’ni ular CSWni patriarxal xalqaro tartib doirasida faoliyat yuritadigan qarshi-gegemon tuzilma sifatida tasvirlaydilar.

Dastlab, CSWga siyosiy, iqtisodiy, fuqarolik, ijtimoiy va ta’lim sohalarida ayollar huquqlarini ilgari surishga qaratilgan ma’ruzalar va tavsiyalar tayyorlash vazifasi topshirildi. Dastavval komissiya me’yoriy-maslahat funksiyasini bajargan bo‘lsa-da, vaqt o‘tishi bilan uning ko‘lami va ta’siri sezilarli darajada kengaydi. Bu haqda Kristian Chinkin CSWning nafaqat siyosat ishlab chiquvchi organ, balki xalqaro gender huquqini shakllantiruvchi me’yoriy ijrochi sifatidagi rolini ta’kidlab, “Xotin-qizlar maqomi bo‘yicha komissiya gender tengligi borasida xalqaro huquqda me’yoriy rivojlanish dvigateli sifatida xizmat qildi, siyosiy majburiyatlarni tizimli huquqiy himoyaga aylantirdi” deb e’tirof etadi [4].

CSW o‘zining sessiyalari va qarorlari orqali global miqyosga ega bo‘lgan me’yorlarni belgilovchi organga aylandi. U “Ayollarga

Guvohnoma № 636478 Litsenziya C-5669732 ISSN 3093-8546

nisbatan kamsitishning barcha shakllariga barham berish to‘g‘risidagi konvensiya (CEDAW)” kabi asosiy xalqaro huquqiy hujjatlarni ishlab chiqishda va gender tengligi bo‘yicha xalqaro konsensusni shakllantirish dasturulamal bo‘lib xizmat qilgan, ayollar masalalari bo‘yicha Jahon konferensiyalarini tashkil etishda hal qiluvchi rol o‘ynadi.

Shuningdek, CSW:

·davlatlarni ayollar huquqlari bo‘yicha xalqaro standartlarga mos keladigan qonunchilik asoslarini qabul qilishga undadi;

·xalqaro konferensiyalar (1975 – Mexiko, 1980 – Kopengagen, 1985 – Nayrobi, 1995 – Pekin) davomida qabul qilingan majburiyatlarning bajarilishini monitoring qildi;

·fuqarolik jamiyati, jumladan ayollar NNT va faollarining ishtirokini ta’minladi va transmilliy targ‘ibot tarmoqlarini yaratdi;

·gender nuqtayi nazarini BMTning rivojlanish, tinchlik, xavfsizlik va insonparvarlik siyosatiga integratsiya qilishga hissa qo‘shdi.

Qonunchilik va siyosiy nuqtayi nazaridan CSWning yaratilishi ayollar muammolariga vaqtinchalik e’tibor berishdan doimiy, institutsional majburiyatlarga o‘tishni anglatadi. Bu xalqaro huquqning yumshoq huquq mexanizmlari – rezolyutsiyalar, deklaratsiyalar va tavsiyalar orqali davlatlar o‘rtasida normalarni tarqatish va xulq-atvorni o‘zgartirishga xizmat qilganini ko‘rsatadi.

1976–1985-yillarda BMT va CSW tomonidan Ayollar o‘n yilligi e’lon qilindi. Bu davrda CEDAW konvensiyasining qabul qilinishi ayollar huquqlari xalqaro huquqiy tizimidagi eng muhim burilish nuqtasi bo‘ldi [UN Decade for Women, 1976–1985].

CEDAW shartnomasining ijrosini ta’minlash maqsadida 1981-yilda Konvensiyaning 17-moddasiga muvofiq 23 nafar mustaqil ekspertdan iborat CEDAW Qo‘mitasi tashkil etildi[5]. Qo‘mita har bir davlat tomonidan taqdim etilgan hisobotlar asosida baholash ishlarini amalga oshiradi va davlatga xos yakuniy xulosalar qabul qiladi.

Shuningdek, Qo‘mita umumiy tavsiyalar orqali Konvensiyaning keng talqini va rivojlanishiga hissa qo‘shadi. Masalan, 19-sonli Umumiy tavsiya (1992) – genderga asoslangan zo‘ravonlikni kamsitish shakli sifatida tan olgan va Konvensiyaning qo‘llanish doirasini kengaytirgan. Hilari Charlzuort buni “inson huquqlari buzilishi sifatida gender zo‘ravonligini tushunishda inqilobiy qadam” deb baholaydi [6].

Monitoring funksiyasidan tashqari, Qo‘mita Umumiy tavsiyalar chiqarish orqali ayollar huquqlari bo‘yicha xalqaro huquqning progressiv talqini va rivojlanishiga sezilarli hissa qo‘shadi. Ushbu sharhlovchi hujjatlar Konvensiya bo‘yicha davlatlar majburiyatlarining ko‘lami va mazmunini aniqlashtiradi hamda genderga asoslangan zo‘ravonlik (19-son UT), mojarolarning oldini olishda ayollar (30-son UT) va odil sudlovga erishish (33-son UT) kabi murakkab va dolzarb masalalarni yoritadi. Masalan, 19-sonli Umumiy tavsiya (1992-yil) genderga asoslangan zo‘ravonlikni konvensiyaning 1-moddasida taqiqlangan kamsitish shakli sifatida

Guvohnoma № 636478 Litsenziya C-5669732 ISSN 3093-8546

tan olgan muhim hujjat bo‘lib, shu bilan konvensiyaning qo‘llanilish doirasini rasmiy huquqiy tenglikdan tashqari, ayollarga nisbatan tizimli va tarkibiy zo‘ravonlikning amaliy holatlarini qamrab olish uchun kengaytirdi.

Bundan tashqari, 1999-yilda CEDAW to‘g‘risidagi Fakultativ protokolning qabul qilinishi Qo‘mitaning vakolatlarini sezilarli darajada kengaytirdi. Unga individual shikoyatlarni (xabarlarni) ko‘rib chiqish va ayollar huquqlarining jiddiy yoki tizimli buzilishi bo‘yicha tekshiruvlar o‘tkazish huquqini berdi. Ushbu kvazisud mexanizmi ichki himoya vositalaridan foydalanib bo‘lgan ayollar uchun xalqaro murojaat yo‘li bo‘lib xizmat qiladi va shu bilan xalqaro huquqda odil sudlovga erishish va davlatning javobgarligi tamoyilini mustahkamlaydi. Qo‘mitaning xabarlar bo‘yicha qarorlari va qarashlari ham xalqaro, ham ichki huquqiy amaliyotda ishonchli pretsedentlarga aylandi. Olimlarning ta’kidlashicha, ushbu Fakultativ protokol ayollar huquqlarining buzilishi bo‘yicha kvazisudlov yo‘lini taklif qiluvchi individual shikoyatlar va so‘rovlar tartibini joriy etish orqali Qo‘mitaning vakolatlarini kuchaytirdi. S. Haverkort-Speekenbrink ta’kidlaganidek, Qo‘mita qarorlari “ancha ishonchli ahamiyatga ega” bo‘lib, Kanada, Braziliya va Ispaniya kabi mamlakatlar sudlariga ta’sir ko‘rsatgan [7].

CEDAW qo‘mitasi, shuningdek, huquqiy uyg‘unlashtirish va ichki islohotlarni rag‘batlantirishda muhim rol o‘ynaydi, davlatlarni o‘z milliy qonunlarini xalqaro standartlarga moslashtirishga undaydi. Fuqarolik jamiyati tashkilotlari bilan hamkorlik, muqobil hisobotlar va kuzatuv tartib-qoidalari orqali Qo‘mita shaffoflik, ishtirokchilik boshqaruv va tarkibiy islohotlarni rag‘batlantiradi. Aytish joizki, ko‘plab mamlakatlar Qo‘mita tavsiyalariga javoban oiladagi zo‘ravonlik, teng ish haqi, reproduktiv huquqlar va siyosiy vakillik kabi sohalarda sezilarli qonunchilik o‘zgarishlarini amalga oshirdilar.

Me’yoriy vakolatlarga ega bo‘lishiga qaramay, ba’zi olimlar Qo‘mitaning majburiy ijro etish huquqiga ega emasligini tanqid qilishadi. A.Bayefskiyning ta’kidlashicha, Qo‘mita tomonidan berilgan tavsiyalar va qarashlar ta’sirli bo‘lsa-da, huquqiy jihatdan majburiy emas va ko‘pincha siyosiy irodasi zaif bo‘lgan davlatlar tomonidan e’tiborsiz qoldiriladi [8].

A.Bayefskiyning fikricha, Qo‘mitaning tavsiyalari, umumiy sharhlari va alohida murojaatnomalar bo‘yicha qarashlari ko‘pincha sezilarli me’yoriy ahamiyatga ega bo‘lsa-da, xalqaro huquq doirasida majburiy kuchga ega emas va shu sababli xalqaro sudlar qarorlari singari majburiy ijro etilmaydi. Bayefskiy ta’kidlashicha, bu tuzilmaviy cheklov siyosiy irodasi sust yoki chuqur o‘rnashgan patriarxal tizimga ega davlatlarga to‘g‘ridan to‘g‘ri huquqiy oqibatlarga duch kelmasdan Qo‘mita xulosalarini e’tiborsiz qoldirish yoki ularni amalga oshirishni kechiktirish imkonini beradi. Natijada, Qo‘mitaning to‘liq rioya etilishini ta’minlash va tuzatish choralarini ko‘rish qobiliyati asosan ixtiyoriy hamkorlik, diplomatik bosim va mahalliy fuqarolik jamiyati tashkilotlarining faolligiga

Guvohnoma № 636478 Litsenziya C-5669732 ISSN 3093-8546

bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Ushbu tanqid BMTning shartnomaviy organlari tizimidagi me’yoriy vakolat va institutsional ijro etish o‘rtasidagi keng tarqalgan ziddiyatni aks ettiradi.

BMT Ayollar tashkiloti gender tengligiga erishish va ayollarning huquqlarini ta’minlash bo‘yicha global sa’y-harakatlarni boshqarish, muvofiqlashtirish va qo‘llab-quvvatlash vazifasini bajaradi. BMT Bosh Assambleyasining 2010-yildagi A/RES/64/289-sonli qarori bilan tashkil etilgan BMT Ayollar tashkiloti avvalgi to‘rtta tuzilmani (UNIFEM, DAW, INSTRAW va OSAGI) yagona, yanada samarali tuzilmaga birlashtirdi [9]. Bu yangi tashkilot kuchaytirilgan me’yoriy, operativ va muvofiqlashtiruvchi vakolatlarga ega bo‘ldi. Uning me’yoriy vazifasi hukumatlararo jarayonlarni, ayniqsa BMT Bosh Assambleyasi va Ayollar maqomi bo‘yicha komissiya (CSW) doirasida, qo‘llab-quvvatlashdan iborat. Gulay Saglar va Shirin Rai kabi tadqiqotchilar ta’kidlashicha, BMT Ayollar tashkiloti gender tengligi masalalarini yoritishga yordam bergan va xalqaro me’yorlarni belgilashga, xususan, Xotin-qizlar maqomi bo‘yicha komissiyani (CSW) qo‘llab-quvvatlash va Pekin harakat platformasini amalga oshirish orqali muhim hissa qo‘shgan. Bu jarayonda u davlatlarga genderga sezgir xalqaro standartlar va siyosatni ishlab chiqish, muhokama qilish va amalga oshirishda yordam beradi. Shu nuqtayi nazardan, BMT Ayollar tashkiloti CEDAW konvensiyasi, Pekin deklaratsiyasi va Harakatlar platformasi, shuningdek gender masalalari bilan bog‘liq Barqaror rivojlanish maqsadlarini (BRM) amalga oshirishda muhim rol o‘ynaydi. Uning He for She, Xavfsiz shaharlar va UN-SWAP hisobdorlik asoslari kabi tashabbuslari BMT agentliklari va milliy hukumatlar doirasida genderga sezgir siyosatni ilgari suruvchi innovatsion vositalar sifatida qaralmoqda. Bundan tashqari, uning amaliy dasturlari, ayniqsa, rivojlanayotgan va mojarolardan keyingi mamlakatlarda ayollarning siyosatda ishtiroki, huquqiy islohotlar va zo‘ravonlikka qarshi kurashishni qo‘llab-quvvatlamoqda.

BMTning xotin-qizlar huquqlarini himoya qilishga ixtisoslashgan tuzilmalaridan tashqari, Birlashgan Millatlar Tashkilotining boshqa prinsipial, shartnomaviy va ixtisoslashgan organlari ham xotin-qizlar huquqlarini rag‘batlantirish va himoya qilishga katta hissa qo‘shmoqda.

BMT organlarining xotin-huquqlari bo‘yicha vazifalari va amalga oshirgan ishlari jadvali

Xulosa qilib aytganda, BMT ayollar huquqlari va gender tengligini ta’minlash bo‘yicha keng qamrovli va ko‘p qirrali tizim yaratgan. BMTning barcha organlari o‘zaro hamkorlikda ishlash orqali ayollar huquqlarini himoya qilish va rivojlantirishni global darajada targ‘ib etmoqda. Ayollar huquqlarini ilgari surish nafaqat huquqiy va siyosiy o‘zgarishlarni talab qiladi, balki jamiyatdagi gender me’yorlarni va stereotiplarni o‘zgartirishni ham o‘z ichiga oladi. Shu boisdan BMTning gender tengligini ta’minlash bo‘yicha olib borayotgan sa’y-harakatlari butun dunyo ayollari uchun yanada teng imkoniyatlarga ega kelajakni yaratishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

Устав Организации Объединенных Наций (Сан-Франциско, 26 июня 1945 г.) // Собрание законодательства ООН. – Нью-Йорк: ООН, 1945. – 111 с.

United Nations Economic and Social Council. Resolution 11(II), 21 June 1946. – URL: https://undocs.org/en/E/RES/11(II) (дата обращения: 17.07.2025).

Charlesworth H., Chinkin C. The Boundaries of International Law: A Feminist Analysis. – Manchester: Manchester University Press, 2000. – 414 p.

Chinkin C. Women and the Evolution of the Women’s Rights Norms in International Law // Human Rights Quarterly. – 1999. – Vol. 21, № 4. – P. 944–976.

United Nations. Decade for Women: Equality, Development and Peace (1976–1985) //UN Documents. – URL: (дата обращения: 17.07.2025).

Charlesworth H. What are “Women’s International Human Rights”? // In: Cook R. (Ed.) Human Rights of Women: National and International Perspectives. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1994. – P. 58–84.

UN Women. Key initiatives: HeForShe, Safe Cities, UN-SWAP. – New York: UN Women, 2020. – URL: https://www.unwomen.org/en/what-we-do/initiatives (дата обращения: 17.07.2025). [UN Women Initiatives, 2020]

Bayefsky, A.F. The UN Human Rights Treaty System: Universality at the Crossroads / Anne F. Bayefsky. – Ardsley, NY: Transnational Publishers, 2001. – 540 p.

United Nations General Assembly. Resolution A/RES/64/289. System-wide coherence: Establishment of UN Women. – New York, 2010. – URL: